

A vizuális észleléssel összefüggő lexikalizálódott evidencijelölő és episztemikus-inferenciális kifejezések*

3. A *láthatóan*, *láthatólag* kifejezések összevetése. – Mindkét kifejezés jelöl evidenciatípust, ebben a funkcióban azt teszik hozzáférhetővé, hogy a megnyilatkozó tudásának tapasztalati alapja van. A *láthatóan* kifejezés nagyobb arányban fordul elő érzékelés, illetve komplex információ kiértékelésének jelölésében, míg a *láthatólag* lexémára nagyobb mértékben jellemző a komplexebb, absztraktabb mentális folyamatok (következtetés, vélekedés) jelölése, az utóbbi tehát a szubjektívizáció nagyobb fokát mutatja. Ebben nyilvánvalóan szerepe van az *-an* és a *-lag* komponens szemantikai szerkezetében fellelhető különbségeknek, az utóbbi absztraktabb, szubjektívizáltabb jelentésének, valamint annak a ténynek, hogy a *-lag* morfémára jellemző a lexikalizálódás (vö. *aránylag*, *tényleg*, *viszonylag*), ami egyik lépése a grammatikalizációs folyamatnak.

Ezzel összefüggésben a *láthatóan* inkább kapcsolódik a függőségi viszonyhálózatba, és vesz fel bővítményeket, míg a *láthatólag* kifejezésre ez egyáltalán nem jellemző. Ugyanakkor mindkettő előfordul közbevetésben, ami összefügghet a szubjektívizáció folyamatával, a függőségi viszonyhálózattól való elkülönülés ugyanis szimptomája annak, hogy a kifejezés az eseményreprezentáció kidolgozása helyett inkább a megnyilatkozó mentális műveleteinek jelölését végzi el (KUGLER 2009: 145).

Mivel mindkét kifejezésnek (ha eltérő mértékben is) kialakult episztenciális funkciója, az evidencialitás → episztenciális modalitás nyelvi változási irányt példázzák.

B) *szemmel láthatóan*, *szemmel láthatólag*, *szemlátomást*. – 1. A *szemmel láthatóan*, *szemmel láthatólag*, *szemlátomást* kifejezések grammatikalizációja. – A kifejezések eredeti jelentésükben vizuális forrás jelölésére lexikalizálódott, tautologikus evidencijelölő kifejezések. Idővel jelentésük általánosult, és a grammatikalizáció folyamatában a perceptuális forrás szempontjából nem specifikált (tehát nem feltétlenül vizuális) tapasztalatra való utalás jelölésére is kiterjesztődött. Az előtérbe a LÁTÁS helyett általában az ÉSZLELÉS, TAPASZTALÁS került. A kifejezések jelentésének további kiterjesztődését mutatja, hogy nemcsak közvetlenül érzékelésre utalhatnak, hanem a feldolgozott tapasztalat alapján elvégzett komplexebb megfigyelésre is. Ezt érzékelteti a (30) adat,⁴ amelynek feldolgozásában nem okoz zavart, hogy nem közvetlen vizuális érzékelésre, hanem a hallható információ hiányára (mint tapasztalatra) utal a megnyilatkozó.

(30) *A gondos előkészítés megtette hatását: a kormányzó német kereszténydemokraták belső ellenzéke szemlátomást elhallgattott és így nem veszélyezteti az egységdemonstrációt.*

* A közlemény első részét l. MNy. 2013: 275–91.

⁴ Az adatok közlésében a ritkított szedés az általam alkalmazott kiemelési eszköz, minden más eredeti formájában hagytam.

A tudás forrásának kiterjesztése összefüggésben van a kifejezés által aktivált LÁTÁSI ÉLMÉNY, VIZUÁLIS ÉSZLELÉS jelentéssel keresztül a LÁTÁS MEGÉRTÉS fogalmi metaforával. Az, hogy a *szemmel láthatóan, szemmel láthatólag, szemlátomást* kifejezések nemcsak feldolgozott érzékelést, hanem a tapasztalatra épülő következtetést (inferencialitást, eredményt) is jelölnek, belépés az episztemiális tartományba (l. a (31–33) példákat).

- (31) [Személynév] *s z e m l á t o m á s t* hosszú küzdelemre igyekezett felkészíteni az amerikaiakat a terrorizmus elleni harcban: [...]
 (32) Az összenövés *s z e m m e l l á t h a t ó a n* elkerülhetetlen.
 (33) [...] *a tervezett adószabályok alapján s z e m m e l l á t h a t ó l a g* nem mindenki érezheti magát polgárnak, legfeljebb becsapottnak.

A kifejezések egyes előfordulásai hangsúlyozhatják az információnak a fontosságát függetlenül az információ típusától, forrásától (l. (34–36) példákat).

- (34) *E körülmények eddig s z e m l á t o m á s t* nem befolyásolták a hódok élőhely-választását (igaz, megmaradását annál inkább).
 (35) Nem gondolt még arra, hogy a közszolgálati televízió helyett, ahol *s z e m m e l l á t h a t ó a n* csak nagyon nagy energiabefektetéssel lehet egyáltalán valamilyen eredményt is elérni, valamelyik kereskedelmi televíziónál keressen munkát?
 (36) Az eredmény *s z e m m e l l á t h a t ó l a g* őt igazolta, lett egy marginális pártocskája, igaz, hogy az a megmaradt néhány fő mostmár tényleg úgy ugrál ahogy ő fűtyül.

TRAUGOTT (1989: 46–7) a fentihez hasonló szubjektívizációs folyamatot tár fel az *apparently* ('nyilvánvalóan; látszólag') és az *evidently* ('nyilvánvalóan; bizonyíthatóan') kifejezések grammatikalizációjának vizsgálatában.

A kifejezések az adatok jelentős részében nem azt jelentik, hogy 'szemmel látható módon/állapotban, ahogy az szemmel látható', már lexikalizálódott alakok. A kondenzáció fokát mutatja, hogy egyáltalán nem bővülnek (nincs például adat *ép szemmel láthatóan* szerkezetre). A *szemmel* csak két jelzővel bővül (*szabad szemmel* 2 adat, *laikus szemmel* 1 adat), és ez csak a *szemmel láthatóan* kifejezésben fordul elő (az adatok látási tapasztalatra vonatkoznak), a *láthatóan* komponens azonban – a korpusz adatai szerint – a szerkezet tagjaként egyáltalán nem bővül.

Általában nem ékelődhet semmi a többszavas kifejezések közé, de a *szemmel láthatóan* esetében ez alól van pár kivétel (*alig, is, nem is*), ezek szintén csak vizuális észlelés jelölésében fordultak elő.

A lexikalizálódás ellenére a kifejezések jól felismerhető komponensekkel rendelkeznek, ezért fordulhat elő olyan korpuszadat is, amelyben a beszélő épp erre reflektál (egyébként a (37) és a (39) adatokban nem is közvetlen érzékelésre utalva,

hanem a kiterjesztett értelemben való használat során). A megnyilatkozó a reflektált jelentés alapján, a kifejezések analógiájára megalkotja a *fülhallomást*, *füllel hallhatólag* és az *orral érezhetően* szerkezetet.

- (37) *Leginkább akkor térek ki a hitemből, amikor szemláto mást, az a z fülhallomást nem tudják, mi a különbség a tagad és a cáfol között, amiből politikai bonyodalmak is kerekedhetnek.*
- (38) *Vezetője, [Személynév] szerint „szemmel láthatóan és orral érezhetően” ittás volt.*
- (39) *[...] a hozzászólások alapján kérjük a szavazást, mert szemmel láthatólag vagy füllel hallhatólag félreértésekre adott alkalmat, hogy miről van egyáltalán szó.*

2. *szemmel láthatóan*. – A korpuszadatok alapján elkülönített funkciókat a 12. táblázat mutatja be. A számok az előfordulások számát és egyben a százalékos arányt jelzik.

12. táblázat

A szemmel láthatóan kifejezés funkciói

Érzékelés jelölése		Érzékelés kiértékelése		Egyéb információ, megfigyelés kiértékelése	Következtetés	
látás	egyéb érzékelés	vizuális észlelés	egyéb észlelés		az alap explicit közlése	az alap nem explicit
8	0	39	5	53	4	33
Összesítés:						
	8		44	53		37
	8			97		37

A kifejezés az adatok legnagyobb részében (53%) összetettebb megfigyelésen alapuló információ kiértékelését jelöli, és szintén jelentős részben (44%) vizuális és egyéb észlelésen alapuló tapasztalat kiértékelését mutatja. A tapasztalat kiértékelése összességében az adatok 97%-ában szerepet játszik. A harmadik legnagyobb arányban képviselt funkció a tapasztalatra épülő következtetés jelölése (37%).

Az adatok alapján a központi funkció: a kifejezés hozzáférhetővé teszi, hogy a beszélő a célszerkezetet – többféle forrásból – érzékelhető, komplex tapasztalat kiértékeléseként, feldolgozott szituációként reprezentálja.

13. táblázat

A szemmel láthatóan érintkező funkciói

Az adatok száma (Σ 100)	Érzékelés kiértékelése		Egyéb információ, megfigyelés kiértékelése	Következtetés
	vizuális észlelésé	egyéb észlelésé		
15	x		x	
12			x	x
4	x	x	x	
1	x	x		
1	x			x

Mindig az észlelés (legnagyobb számban a vizuális észlelés vagy komplex tapasztalat) kiértékelése az egyik funkció, amely összekapcsolódik más funkciókkal:

a) a vizuális észlelés leggyakrabban a komplex tapasztalat részeként kerül kiértékelésre a beszélő által (l. a (40) mondatot, ahol a megnyilatkozó a színész játékaról szerzett komplex benyomását értékeli ki úgy, hogy a színész élvezte alakítását);

b) a komplex tapasztalat kiértékelése gyakran kapcsolódik össze következtetési folyamatokkal (l. a (41) mondatot, amelyben a megnyilatkozó a beszédpartner értetlenségére csak következtet a viselkedés bizonyos jeleiből);

c) a komplex tapasztalat kiértékelésében többféle érzékelés és jel is szerephez juthat (l. a (42) mondatot, amelyben a látási, hallási tapasztalat és a viselkedésről szerzett komplex benyomás együttesen a csalódottság jeleként értelmeződik);

d) vizuális és egyéb érzékelési tapasztalat kiértékelése (a (43) adat arra utal, hogy az egészségi állapotnak külső, látható, hallható, tehát érzékelhető jelei voltak);

e) vizuális tapasztalat kiértékelésén alapuló következtetés (a (44) mondatban a tánc során látható jelekből a beszélő arra következtet, hogy problémák, nehézségek vannak; maga a probléma közvetlenül nem látható, hanem például a mozdulatok kivitelezésének kiértékeléséből következtethetünk erre).

(40) [Név] *szemmel láthatóan* élvezi a játékot, [Név] *pedig valóban ugrik a rossz hírre.*

(41) *Én felháborodtam ezen, amit [Név] szemmel láthatóan nemigen értett, de legyintve kijelentette, hogy rendben van, abbahagyja az egészet.*

(42) *Egy szemmel láthatóan csalódott [Név] jelentette be csütörtökön, néhány órával a pakisztáni robbantás után, hogy sajnálja a döntést, amelyről még az utolsó pillanatban is megpróbálta lebeszélni [Név] miniszterelnököt.*

(43) [...] *élén [Név] elnökkel, aki kedden – szemmel láthatóan nem a legjobb egészségi állapotban – nyitotta meg a nemzetközi pénzvilág legelőkelőbb tanácskozását [...]*

(44) *A táncolás dolgában szemmel láthatóan problémák vannak.*

A kifejezés nem fordul elő sem közbe-, sem hátravetésben.

3. *szemmel láthatólag*. – A 14. táblázatból látható, hogy a funkciók közül nem a közvetlen vizuális forrás jelölésé a központi szerep (ez az adatoknak mindössze 2,2%-át teszi ki).

14. táblázat

A szemmel láthatólag kifejezés funkciói

Érzékelés jelölése		Érzékelés kiértékelése		Egyéb információ, megfigyelés kiértékelése	Következtetés	
látás	egyéb érzékelés	vizuális észlelés	egyéb észlelés		az alap explicit közlése	az alap nem explicit
2	0	21	3	28	31	27
Összesítés:						
2		24		28	58	
2				52	58	
2,2%				58,4%	65,2%	

Az esetek legnagyobb részében (65,2%) tapasztalaton alapuló következtetést, és egyéb – az egyszerű kiértékelésénél – komplexebb mentális folyamatokat jelöl (pl. összehasonlításon alapuló értékelést). Hasonlóan nagy arányt (58,4%-ot) tesz ki az összetettebb megfigyeléseken alapuló információ kiértékelése (31,5%), és a vizuális vagy egyéb észlelésen alapuló tapasztalat kiértékelése (27%).

Az adatok alapján a prototipikus, központi funkció: a kifejezés hozzáférhetővé teszi, hogy a beszélő a célszerkezetet (amelynek eléréséhez referenciapontként szolgál) tapasztalatai alapján következtetesként vagy komplex tapasztalat kiértékeléseként, feldolgozott szituációként reprezentálja.

A 15. táblázat az érintkező, az egyes előfordulások esetében élesen el nem különülő funkciókat mutatja be.

15. táblázat

A szemmel láthatólag érintkező funkciói

Az adatok száma (Σ 89)	Érzékelés jelölése		Érzékelés kiértékelése		Egyéb információ, megfigyelés kiértékelése	Következtetés
	látás	egyéb érzékelés	vizuális észlelés	egyéb észlelés		
8			x		x	
8					x	x
2			x	x	x	
1			x			x
1			x	x		
1				x	x	
1	x					x

Leggyakrabban a vizuális észlelés kiértékelése és a komplex tapasztalat kiértékelése kapcsolódik össze más funkciókkal:

a) a vizuális észlelés leggyakrabban a komplex tapasztalat részeként kerül kiértékelésre a beszélő által (l. a (45) mondatot, ahol a helyzet rosszabbodása a látható jelek mellett a társadalmi-gazdasági állapotok komplex megfigyelésén alapuló kiértékelés eredménye);

b) a komplex tapasztalat kiértékelése gyakran kapcsolódik össze következtetési folyamatokkal (l. a (46) mondatot, amelyben a megnyilatkozó azt a magyarázatot adja, hogy az esemény megnyerte a szereplőket, és további feltevésekbe is bocsátkozik az okokat illetően);

c) a komplex tapasztalat kiértékelésében többféle érzékelés és jel is szerephez juthat (l. a (47) mondatot, amelyben a látási, hallási tapasztalat és a viselkedésről szerzett komplex benyomás együttesen az öröm jeleként értelmeződik);

d) vizuális érzékelési tapasztalat kiértékelése lehet (pl. bűntény elkövetésének módjára való) következtetés alapja (l. a (48) példát)

e) többféle érzékelés egyszerű kiértékelésére példa a (49);

f) a komplex tapasztalat kiértékelésében nem vizuális érzékelés és jel is szerephez juthat (az (50)-ben az érdeklődés tapasztalható hiányáról van szó);

g) konkrét vizuális forrás is lehet a következtetés alapja (az (51) adatban a kötet fizikai jellemzőiből a kiadó céljára történik következtetés).

(45) *De azt már nem értettem, hogy miért kell azt hazudni, hogy egyre jobb a helyzet, és egyre nő az életszínvonal, amikor szemmel láthatólag egyre rosszabb minden, az életszínvonal pedig csökken.*

(46) *A budai polgárság reprezentánsait néhány röpké esztendő alatt is szemmel láthatólag megnyerte magának a Fő utcába meghirdetett vigasság – talán elmúlt, talán eljövendő idők után nosztalgiáznak.*

(47) *Másnap meglátogattam őket, szemmel láthatólag örültek a hazatérésemnek s kifejezést adtak szomorúságuknak a szüleim sorsa fölött.*

(48) *A három felnőttet és egy gyermeket szemmel láthatólag belelőtték egy nem túl mély gödörbe, amelyet a ritkán lakott szigeten egy halász háza mögött találtak meg.*

(49) *A hajó szemmel láthatólag veszélyes vizekre sodródik, eresztékeiben recseg-ropog.*

(50) *Akkor majd észreveszi, mivel idegesíteni fogja, hogy szemmel láthatólag nem kelt önben érdeklődést.*

(51) *Aligha véletlen, hogy a nagyszabású [Személynév]-életműkiadást (amely korántsem karcsú és puha fedeles, hanem szemmel láthatólag a maradandó nemzeti emlékezetnek: aranybetűs, sötétzöld bőrkötésben készült) a [Cím] című tanulmánykötettel indította a [Név] Kiadó.*

A szemmel láthatólag – hasonlóan a *láthatólag* és a *láthatóan* funkcionális különbségéhez – gyakrabban fordul elő következtetés, vélekedés jelölésében (l. (52)), mint az *-an* raggal lexikalizálódott párja.

(52) [...] *él egy aggodalom, amelyik szemmel láthatólag érinti az Európai Unió valamennyi országát, legalábbis a jelekből és a beszélgetésekből ítélve.*

A kifejezés előfordul közbe- (53) és hátravetésben (54).

(53) *De minthogy a Téalapó (szemmel láthatólag) nem törődik a mohamedán, hindu, zsidó vagy buddhista gyerekekkel, [...]*

(54) *Szegény [Személynév] kucorgott mellettük és csuda rosszul érezte magát (szemmel láthatólag).*

4. *szemlátomást.* – A szemlátomást példányainak funkcióit a 16. táblázat foglalja össze számokkal jelezve az előfordulásokat és ezek százalékos arányát.

16. táblázat

A szemlátomást kifejezés funkciói

Érzékelés jelölése		Érzékelés kiértékelése		Egyéb információ, megfigyelés kiértékelése	Következtetés	
látás	egyéb érzékelés	vizuális észlelés	egyéb észlelés		az alap explicit közlése	az alap nem explicit
5	0	23	13	26	22	32
Összesítés:						
5		36		26	54	
5				62	54	

A kifejezés az esetek legnagyobb részében (62%) vizuális és egyéb észlelésen alapuló tapasztalat, valamint nem közvetlen érzékelésen, hanem összetettebb megfigyelésen alapuló információ kiértékelését jelöli. Ehhez eléggé hasonló arányban (54%) a beszélő következtetéseit jelzi.

Az adatok alapján a prototipikus, központi funkció: a kifejezés hozzáférhetővé teszi, hogy a beszélő a célszerkezetet (amelynek eléréséhez referenciapontként szolgál) általa megtapasztalt, megfigyelt és feldolgozott szituációként reprezentálja. A megfigyelés nem kizárólag vizuális észlelésen alapul, hanem többféle módon megszerezhető, komplex tapasztalat kiértékeléseként értelmezhető.

17. táblázat

A szemlátomást érintkező funkciói

Az adatok száma (Σ 100)	Érzékelés jelölése		Érzékelés kiértékelése		Egyéb információ, megfigyelés kiértékelése
	látás	egyéb érzékelés	vizuális észlelés	egyéb észlelés	
8			x	x	
3			x		x
2	x		x		
1			x	x	x

Mindig a vizuális észlelés kiértékelése kapcsolódik össze más funkciókkal:

a) az érzékelés jelölésével (l. az (55) mondatot, ahol a gyerek az érzékelés révén közvetlenül azonosítható, a gazda szegénysége azonban a látható külső jegyek értékelésével konstruálódik meg);

b) egyéb észlelés kiértékelésével (l. az (56) mondatot, ahol a cica látványa mellett az éhség és a félelem azonosítása a hangadás, a viselkedés egyéb jeleinek kiértékelését is feltételezi);

c) és egyéb információ, megfigyelés kiértékelésével (l. az (57) mondatot).

(55) *Nem vadászik olyan kutyákra, amelynek szemlátomást szegény a gazdája, vagy éppen egy kisgyerek.*

(56) *A kiscica olyan sovány volt, hogy nem is volt árnyéka, szemlátomást éhes volt, és nagyon félt.*

(57) *Ezt szemlátomást tudja az evolúció is, de tudja az élettelen természet is (lásd az atomokat, amelyekből igen bonyolult tárgyak tudnak képződni, ha elég sok van belőlük, és ha megfelelő az elhelyezkedésük).*

Az észlelet kiértékelése és a komplexebb következtetési folyamatok jelölése között nincs éles határ. Az (58) mondatnál a megnyilatkozó a kancellár viselkedését, közlését és annak módját értelmezi úgy, hogy azok a tüntetés miatti ingerültséget tükrözik. Az értelmezés tapasztalati alapjára (az ingerültség látható jeleiből a pszichikai állapotra, azaz a vizuális információ kiértékelésére) is utalhat a *szemlátomást* kifejezés, ugyanakkor az általam szintén kiemelt „mással aligha magyarázható” szerkezet nyilvánvalóvá is teszi, hogy komplexebb következtetési folyamatokról van szó, és ez a következtetés nem közvetlenül adódik az észlelési tapasztalatból, mindenesetre a beszélő szerint ez a leginkább helyes következtetés.

(58) *A kancellárt szemlátomást felingerelte a belpolitikája elleni újabb tüntetés, mással aligha magyarázható, hogy alig tudott uralkodni magán, amikor közölte, „nem enged az utca nyomásának”.*

A következtetés jelölésében a kifejezés – prototipikus jelentésére, a személyes tapasztalatra való utalásra épülve – a beszélő nagyfokú elkötelezettségét, bizonyosságát jelöli a következtetés érvényével, jelentőségével kapcsolatban is. Minél nehezebben férhető hozzá a következtetés alapja, annál erőteljesebb a kifejezés modális jellege (l. az (59) mondatot).

(59) *A gyorsuló infláció közepette ez az álláspont szemlátomást nem tartható.*

5. Összevetés. – Mindegyik kifejezés előfordul evidenciális és episzteniális funkcióban, ezen belül a specifikusabban meghatározott funkciók szerkezetében is nagy hasonlóság figyelhető meg az öt kifejezés között, az arányok azonban eléggé eltérőek. A *szemmel láthatólag* – hasonlóan a *láthatólag* és a *láthatóan* funkcionális különbségéhez – gyakrabban fordul elő következtetés, vélekedés jelö-

lésében, mint a *szemmel láthatóan*, és mindkettő ritkábban, mint a rövidebb formák. A *szemlátomást* episztenciális jelölőként – gyakorisága alapján – közbülső helyet foglal el a *szem* komponenst tartalmazó kifejezéseken belül.

18. táblázat

A kifejezések sorrendje az episztenciális funkció aránya alapján

Kifejezés	Episztenciális szerep (%)
<i>láthatólag</i>	85
<i>láthatóan</i>	70
<i>szemmel láthatólag</i>	65
<i>szemlátomást</i>	54
<i>szemmel láthatóan</i>	37

C) *látszólag*. – A kifejezés a *látsz-* tövön keresztül kapcsolatban van a *látszik* igével, a *látszat*⁵ főnévvel, a *látszó* igenévvél/melléknévvél és a továbbképzett *látszólagos* melléknévi származékkal is. Az 'ami látszik, látható, észrevehető/észlelhető' jelentésű *tő* és a *-lag* rag lexikalizációjával a kifejezés jelentése 'úgy, ahogy/amiként látszik; a látható tapasztalat alapján; a látszat alapján'. Az utóbbi jelentés vált központiá a grammatikalizáció során a polyszém jelentéshálózatban. Ezt támogatta a *tő* kapcsolatrendszer, az igei jelentésben a medialitás, a *látsz(ik)* esemény elsődleges figurája (alanyi szereplője) stimulus a nagyobb aktivitású szereplő észlelése számára (vö. *innen jól látszik a szirt*, aktív konstruálással pl. *innen jól látom a szirtet*). Ez kontrollhiánnyal kapcsolódik össze: a vizuális ingert kibocsátó stimulus nem kontrollálja a folyamatot. A grammatikalizáció folyamatában tehát előtérbe került a tapasztalat megbízhatatlansága, megtévesztő jellege, ez az értelmezés pedig a megnyilatkozó mentális folyamatain keresztül válik elérhetővé (szubjektifikáció).

A kifejezés lexikalizálódott, megszilárdult ragos alak. A *látszó* bővítményei (valaminek/valamilyennek v. valahogyan) nem jelenhetnek meg a *látszólag* kifejezéshez kapcsolódva, tehát a grammatikalizáció során a hatókör csökkent, csak korlátozó kifejezés kapcsolódik hozzá (*csak látszólag* – 10 adat, 10%).

A korpuszadatok alapján elkülönített funkciókat a 19. táblázat közli. A határok nem élesek, az érintkezést maguk a kategórianevek is jelzik. A számok az előfordulások számát és egyben a százalékos arányt mutatják.

⁵ A *látszatra* szóalak lexikalizációja már zajló folyamat, a *látszatra valamilyen* konstrukcióban az elemszerkezet még produktív, a konstrukciós sémába illeszkedik (vö. *N-re Adj*, ahol *N* a szempontot megjelölő főnév, az *Adj* pedig a minősítő kifejezés), de a jelentés már szubjektíven konstruálódik meg. Még szubjektívebb a kifejezés alkalmazása eseményre vonatkoztatva. A jelen dolgozat azonban terjedelmi okból nem foglalkozik ennek elemzésével. Köszönöm a dolgozat lektorának, hogy felhívta a figyelmemet a *látnivalóan* vizsgálatba való bevonására.

19. táblázat
A *látszólag* kifejezés funkciói

Tapasztalat kiértékelése 'láthatólag'	Megtévesztő tapasztalat/információ vagy a megtévesztés lehetőségének jelzése				Következtetés/vélekedés	
	érzékelés		komplex információk kiértékelése			
	látás	látás kiértékelés	kiértékelés	következtetés		
14	2	5	52	8	15	4
14					82	4

A funkciók közül a központi szerep a megtévesztő tapasztalatnak/információnak, illetve a megtévesztés lehetőségének jelzése (82%). A *látszólag* révén a beszélő a tagmondabeli eseményt megtévesztő tapasztalatként vagy következtetésként reprezentálja.

- (60) *Így a látszólag továbbra is ötajtós kocsi négyajtóssá alakult.*
 (61) *Éppen az egyik helyzeténél sérült meg a vendégek válogatott kapusa, [Személynév], aki látszólag ütközött [Személynév]sal.*

A (60) mondatban a vizuális tapasztalatnak megfelel az, hogy a kocsinak öt ajtaja van, de ebből csak négy funkcionál, az ötödik nem nyitható (ún. vakajtó). A (61) olyan eseményt ír le, amelyben úgy lehetett látni, hogy ütköztek, a tágabb kontextusban a támadójátékos idézett közlése azonban arra szolgáltat (első kézből származó) bizonyítékot, hogy nem volt ütközés.

- (62) *Az alvás nélküli álom, a testből való kilépés élménye során a szerhasználó látszólag bambul, alig mozdul vagy éppen alszik.*
 (63) *És ez jórészt egy Gellért-hegy méretű, látszólag esetlen mozgású, de hihetetlenül hatékony centernek, [Személynév]nak köszönhető.*

A (62) adat *látszólag* kifejezése arra utal, hogy a külső szemlélő a szerhasználó állapotát külső jelek alapján bambulásnak vagy alvásnak minősítheti, holott a tényleges állapot más. A (63)-ban pedig a módosítószó jelzi, hogy a mozgás látható jellemzőiből az a téves kiértékelés születhet, hogy az esetlen, holott az esetlenség következményei a játékos teljesítményére egyáltalán nem igazak.

A legtöbb adat nem közvetlen érzékelésre, hanem komplex tapasztalat kiértékelésére vonatkozott, és ezt a tapasztalatot a beszélő megtévesztőként vagy nem teljes körűen érvényesként reprezentálta. A megnyilatkozók ezt az értékelést a *látszólag* kifejezésen kívül más módon is kifejtették, a (64) jelű ironizáló megnyilatkozásban az *első pillantásra* kifejezés is utal az értékelés felszínességére.

A (65)-ben a kotextusból derül ki, hogy az állítás nem igaz minden sejtrel általában, a *látszólag* kifejezés alkalmazása így utólagosan az állítás érvényének szűkítéseként kontextualizálódik.

- (64) *Első pillantásra látszólag persze semmi különös, teljesen szokványos protokollmondat, minek itt a kákán is csomót keresni?*
 (65) *Ugyanis ezeket a sejteket látszólag a sérült, például a Parkinson betegségben a degenerálódó agyszövet befogadja. A frissen osztódni tudó sejteket azonban nem.*

A felszínes és téves kiértékelés vagy következtetés jelzése a beszélőhöz van lehorgonyozva anélkül, hogy ezt a kifejezésen bármi megjelölné. A beszélő a megbízhatósági értékelés elvégzője, az ő tapasztalata, tudása az értékelés alapja, a művelet tehát szubjektifikáció. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy a tapasztalat és a kiértékelés/következtetés teljesen egyéni, lehet általánosabb érvényű is: a helyzethez, egyénhez kötött és az általános érvényű látszatként minősítés egy skálát határoz meg. A skála egyrészt a látszólagosság megkonstruálásával kapcsolatos erőfeszítés, másrészt a téves kiértékelés/következtetés lehetőségének kiterjedtsége (szubjektív és interszjektív jellege) mentén árnyalható. Például a megnyilatkozó nagy konstruktív erőfeszítését jelzi a (66) adat, amelyben a kifejezés arra utal, hogy a kritikus a film hiteles társadalomábrázolását látszatnak tartja, vagyis felvetődött benne egy ilyen értelmezési lehetőség, vagy az erre irányuló alkotói szándék gondolata. Általánosabb érvényű értékelés példája a (60) adat, amely szerint minden lehetséges szubjektum számára öt ajtó látható, és csak a típusra vonatkozó részletesebb tudás alapján minősül ez látszatnak (a megnyilatkozó jelzi tehát azt is, hogy ő megszerezte ezt a tudást).

- (66) *Kemény társadalomkritika, az élet kevésbé szép oldala, látszólag hitelesen ábrázolva, szleng, kábítószer, bűnözés, börtön – alig titkoltan a közönség érzelmeire alapozva. [...] Csak az a baj, hogy hiába akar [Személynév] rendező a valóságról szólni, hiába akarja megmondani a tutit, ez sajnos nem sikerül neki.*

A BNYGY mindhárom előfordulása felszínes, téves következtetést jelöl (l. ezek közül példaként a (67) adatot).

- (67) *[...] ez a látszólag legártalmatlanabbnak tűnő emberi jelenség, a szó, ami állítólag elszáll, a legkevésbé sem ártalmatlan és erőtlen, hanem az egyik leghatalmasabb ereje az embernek. (BNYGY)*

A perspektivizáció megvalósulása a kifejezésnek az a használata, amelyben a beszélő a partnerek kikövetkeztetett mentális folyamataira reagál (68), azt jelzi, hogy mások vélhetőleg csak látszólagosnak értelmezik azt a helyzetet, amely szerte valóságos.

- (68) *Én magam olyanfajta csatlakozó módosító indítványt adtam be, kettőt, amely egyikének látszólag nem itt van a helye, [...] másrésztől igen is itt van a helye, tudniillik [...]*

15%-ban szándékos megtévesztés eredményét jelöli a kifejezés, tehát a beszélő értékelése szerint az esemény szereplői csak a látszat kedvéért tettek valamit, illetve szándékosan valaminek a látszatát keltették.

- (69) *A tulajdonos látszólag belement az üzletbe, majd a látogatók távozása után értesítette a rendőrséget.*

A kifejezésnek ebben a funkciójában a leginkább határozói a viselkedése, a függőségi viszonyhálózatba az eseményt képviselő ige módhatározói bővítményeként kapcsolódik be. Ebben a funkcióban kérdezhető (vö. *Látszólag ment bele?*), fókuszolható (vö. *látszólag ment bele, nem effektíve*), tagadható (vö. *nem látszólag ment bele, hanem effektíve*), a kifejezést főmondattá alakítva vonatkozó kötőszós a mellékmondat (vö. *látszólagos volt az, ahogy belement*), beágyazható a *tud* kifejezés alá (vö. *tudták, hogy látszólag ment bele*) (vö. KIEFER 2005: 21–2). A tíz *csak* partikulával korlátozott *látszólag* adatból három ebbe a csoportba tartozik (l. (70)).

- (70) *Szóval hogy [Személynév] végeredményben úgymond nem pártatlan tudós, hanem olyasvalaki, aki csak látszólag műveli a tudományt, valójában politizál.*

A beszélőnek a következtetési folyamatokkal kapcsolatos episztemikus bizonytalanságát jelöli a *látszólag* kifejezés az adatok 4%-ában. A (71)-ben a beszélő a honlapkészítők szempontjaival, céljával kapcsolatban vélekedik, erre utalnak a kiemelt kifejezések. A *látszólag* tehát nem azt jelzi, hogy az egyetlen szempont csak látszólagos, hanem azt, hogy ő erre következtet.

- (71) *A nemrég frissített honlap készítői az átalakításkor látszólag egyetlen szempontot vettek figyelembe. Céljuk talán az volt, hogy az autókkal kapcsolatos információra éhes közönség egy percig se gondolja, hogy az oldal promóciós céllal készült, és ezért híg tartalmú webhelyre kattintott.*

Szintén episztemiális funkcióban összekapcsolódott másik vélekedésjelölővel (*látszólag úgy tűnik, erről van szó* – közbevetésben).

A *látszólag* az adatok 14%-ában felcserélhető a *láthatólag* kifejezéssel, és az információk megbízható kiértékelését, feldolgozását jelöli. A (72) adatban az eredmény nyilvánvalóan jelentősnek számít.

- (72) *[Személynév]nek [...] hazai sikeres akcióra volt szüksége, hogy feledtessen: a németek látszólag komoly engedményt tettek, amikor elfogadták, hogy a náluk 20 millióval kevesebben levő franciákkal és britekkel azonos számú szavazatuk legyen az unió döntéshozó szervében, a tanácsban.*

A *látszólag* kifejezés elsődlegesen kontrafaktív jelölőként értelmeződik, tehát elég erőteljes a *láthatólag* és a *látszólag* funkcionális elkülönülése. Az adatok mégis azt mutatják, hogy az 'annak az alapján, ami látható' és az 'annak az alapján, ami látszik' – ha periferikusan is – még megvan a kifejezések szinonim értelmezésének a lehetősége.

A *látszólag* kifejezés kontrafaktív jellegét a kontextus gyakran megerősíti úgy, hogy kontrasztba állítja a látszattal a valóságot (azt, amit a megnyilatkozók valósnak tartanak/vélnék) (l. a (65), (70) példákban).

A kontrafaktív : faktív szembeállításban a *látszólag* begyakorlottan jelöli a kontrafaktív értéket, ezt mutatja gyakori előfordulása (az adatok 29%-ában) jelölt megszorító/megengedő konstrukcióban, amelynek szemantikai oldala sematikusan: a látszattól az következne, hogy p, de a valóság ezzel szemben az, hogy q (ahol p és q két elemi eseményt szimbolizál). A vizsgálatot a bekezdésnyi kontextusra kiterjesztve az adatok száma várhatóan még nagyobb lenne.

20. táblázat

A *látszólag* megszorító/megengedő konstrukciókban

MNSZ		
1. tagmondat	2. tagmondat	az adatok száma
<i>csak látszólag p (implikált q)</i>	–	7
<i>csak látszólag p</i>	<i>valójában q</i>	3
<i>látszólag p</i>	<i>valójában q</i>	4
<i>látszólag p</i>	<i>ám valójában q</i>	1
<i>látszólag p</i>	<i>de q</i>	7
<i>látszólag p</i>	<i>mégis q</i>	2
<i>látszólag p</i>	<i>ám ... mégis q</i>	1
<i>látszólag p</i>	<i>azonban q</i>	1
<i>látszólag p</i>	<i>viszont q</i>	1
<i>látszólag p</i>	<i>pedig csak q</i>	1
<i>habár látszólag p</i>	<i>egyáltalán nem p</i>	1
összesen		29
BNYGY		
<i>bár látszólag p</i>	<i>gyakorlatilag q</i>	1

A kifejezés egyszer fordult elő közbeékelődésben (73), egyszer hátravetésben (74).

(73) A [Cím] szövegkorpuszának számítógépes rögzítése (*l á t s z ó l a g*) *nemcsak elméletében, de gyakorlatában is teljesen ellentétes a TEI ajánlással.*

(74) *Az új árfolyam szerint 13, 7603 schillingért adnak egy eurót, így a megtakarítás lényegesen csökkent – l á t s z ó l a g.*

5. Összefoglalás. – A tanulmány a vizuális észleléssel összefüggő lexikalizálódott jelentésű *láthatóan, láthatólag; szemmel láthatóan, szemmel láthatólag; szemlátomást; látszólag* evidencijelölő és episztemikus-inferenciális kifejezéseket vizsgálta. Korpuszadatok elemzésével kimutatta, hogy a hat kifejezés egyike sem jelöl elsődlegesen vizuális forrást. Jelentésszerkezetükben a központi funkció a *szemmel láthatóan* és a *szemlátomást* esetében az, hogy a beszélő a célszerkezetet (amelynek eléréséhez referenciapontként szolgál) általa megtapasztalt, megfigyelt és feldolgozott szituációként reprezentálja. A megfigyelés nem kizárólag vizuális észlelésen alapul, hanem többféle módon megszerezhető, komplex tapasztalat kiértékeléseként értelmezhető. A tapasztalatra épülő következtetés és vélekedés (az episztenciális modalitás) jelölése a prototipikus funkció a *láthatóan, láthatólag, szemmel láthatólag* esetében, de még a fentebb említett *szemlátomást* is 50% felett adatolható ebben a szerepben.

A *látszólag* alkalmazásával a beszélő a tagmondatbeli eseményt jellemzően megtévesztő tapasztalatként vagy következtetesként juttatja kifejezésre. A hat kifejezés közül erre jellemző legkevésbé a beszélői vélekedés jelölése, és a *látszólag* kötődik leginkább a tapasztalathoz, de sajátossága, hogy kontrafaktív jelölőként annak megbízhatatlanságát profilálja. Ez magyarázza, hogy miért nem jelöl beszélői vélekedést az esemény lehetőségességével, valószínűségi fokával kapcsolatban (általában ugyanis nem vélekedünk valótlannak tartott esemény valószínűségéről, legfeljebb perspektivizáltan, a vélekedést másnak tulajdonítva).

Mind a hat kifejezés alakulása a szubjektívizáció grammatikalizációs folyamatban értelmezhető, és azt példázza, hogy a magyar lexikalizálódott evidencijelölő kifejezések episztenciális kifejezésekké grammatikalizálódnak tovább.

Kulcsszó: episztemikus modalitás, episztenciális, evidencialitás, grammatikalizáció, inferencialitás, lexikalizáció, szubjektifikáció, szubjektívizáció.

A hivatkozott irodalom

- AIKHENVALD, ALEXANDRA Y. 2003. Evidentiality in typological perspective. In: AIKHENVALD, ALEXANDRA Y. – DIXON, R. M. W. eds., *Studies in evidentiality*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 1–31.
- ATHANASIADOU, ANGELIKI – CANAKIS, COSTAS – CORNILLIE, BERT eds. 2006. *Subjectification. Various paths to subjectivity*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.
- BOAS, FRANZ 1911. Kwakiutl. In: BOAS, FRANZ ed., *Handbook of American Indian languages*. Part 1. Smithsonian Institution. Bureau of American Ethnology Bulletin 40. Washington, 423–557.
- BYBEE, JOAN L. 1985. *Morphology*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- CORNILLIE, BERT 2009. Evidentiality and epistemic modality. On the close relationship between two different categories. *Functions of Language* 16/1: 44–62.

- CROFT, WILLIAM 1994. Speech act classification, language typology and cognition. In: TSOHATZIDIS, SAVAS L. ed., *Foundations of speech act theory: Philosophical and linguistic perspectives*. Routledge, London, 460–77.
- DE HAAN, FERDINAND 1999. Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries. *Southwest Journal of Linguistics* 18: 83–101.
- DE HAAN, FERDINAND 2001. The place of inference within the evidential system. *International Journal of American Linguistics* 67/2: 193–219.
- DENDALE, PATRICK – TASMOWSKI, LILIANE 2001. Introduction: Evidentiality and related notions. *Journal of Pragmatics* 33: 339–48.
- DÉR CSILLA ILONA 2008. Grammatikalizáció. *NyudÉrt.* 158. Akadémiai Kiadó, Bp.
- ELEKFI LÁSZLÓ 1994. *Magyar ragozási szótár*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Bp.
- FALLER, MARTINA T. 2002. *Semantics and pragmatics of evidentials in Cuzco Quechua*. PhD dissertation. Stanford University, Stanford.
- GIVÓN, TALMY 1982. Evidentiality and epistemic space. *Studies in Language* 6: 23–49.
- HORVÁTH KATALIN 2009. *Epistemische Modalität im Deutschen und Ungarischen*. PhD Dissertation. ELTE, Bp.
- JACOBSEN, WILLIAM H. JR. 1986. The heterogeneity of evidentials in Makah. In: CHAFE, WALLACE – NICHOLS, JOHANNA eds. *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Ablex, Norwood (NJ), 3–28.
- KIEFFER FERENC 2000. *Jelentélmélet*. Corvina, Bp.
- KIEFFER FERENC 2005. *Lehetőség és szükségszerűség*. Tinta Könyvkiadó, Bp.
- KÖVECSES ZOLTÁN 2005. *A metafora*. Typotex Kiadó, Bp.
- KUGLER NÓRA 2009. A módosítószók funkcionális megközelítése (Miért hangsúlytalanok a módosítószók, vagy miért nem?). In: KESZLER BORBÁLA – TÁTRAI SZILÁRD szerk., *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Tinta Könyvkiadó, Bp., 140–8.
- KUGLER NÓRA 2010. *A magyar inferenciális-episztemikus módosítószók lexikonszerű feldolgozása*. Habilitációs dolgozat. ELTE, Bp.
- KUGLER NÓRA 2011. Mit láthatunk előre? In: CSISZÁR GÁBOR – DARVAS ANIKÓ szerk., *Klárások. Emlékkönyv Korompay Klára 60. születésnapjára*. ELTE BTK, Bp., 212–21.
- KUGLER NÓRA 2012. Az inferencialitás mint dinamikus konstruálás. In: TOLCSVAI NAGY GÁBOR – TÁTRAI SZILÁRD szerk., *Konstruáció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*. ELTE, Bp., 139–61.
- LAKOFF, GEORGE 1987. *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. The University of Chicago Press, Chicago.
- LANGACKER, RONALD W. 1988. *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. By George Lakoff. Chicago: The University of Chicago Press. 1987. *Language* 64/2: 384–95.
- LANGACKER, RONALD W. 2006. Subjectification, grammaticization, and conceptual archetypes. In: ATHANASIADOU–CANAKIS–CORNILLIE eds., *Subjectification. Various paths to subjectivity*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York, 17–40.
- LANGACKER, RONALD W. 2008. *Cognitive grammar: A basic introduction*. Walter de Gruyter, Berlin.
- NUCKOLLS, JANIS B. 1993. The semantics of certainty in Quechua and its implications for a cultural epistemology. *Language in Society* 22/2: 235–55.

- PALMER, FRANK R. 1986. Mood and modality. Cambridge University Press, Cambridge.
- PELYVÁS, PÉTER 2006. Subjectification in (expressions of) epistemic modality and the development of the grounding predication. In: ATHANASIADOU–CANAKIS–CORNILLIE eds., Subjectification. Various paths to subjectivity. Mouton de Gruyter, Berlin – New York. 121–50.
- PUSCH, CLAUS D. 2001. Ikonizität. In: HASPELMATH, MARTIN – KÖNIG, EKKEHARD – OESTERREICH, WULF – RAIBLES, WOLFGANG eds., Language typology and language universals. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Band 20.1. Walter de Gruyter, Berlin – New York, 369–84.
- TÁTRAI SZILÁRD 2011. Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés. Tinta Könyvkiadó, Bp.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1998. A nyelvi norma. NytudÉrt. 144. Akadémiai Kiadó, Bp.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2003. Az érzékelést jelentő igék jelentéséről. Magyar Nyelvjárások 41: 609–15.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2010. Kognitív szemantika. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra.
- TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS 1989. On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change. Language 65/1: 31–55.
- TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS 1995. Subjectification in grammaticalisation. In: STEIN, DIETER – WRIGHT, SUSAN eds., Subjectivity and subjectification. Cambridge University Press, Cambridge, 31–52.
- VAN DER AUWERA, JOHAN – PLUNGIAN, VLADIMIR A. 1998. Modality's semantic map. Linguistic Typology 2: 79–124.
- WILLETT, THOMAS 1988: A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality. Studies in Language 12: 51–97.

Lexicalized evidential and epistemic-inferential expressions concerning visual perception

This paper explores the following Hungarian evidential and epistemic-inferential (“epistential”) expressions concerning visual perception: *láthatóan*, *láthatólag*; *szemmel láthatóan*, *szemmel láthatólag*; *szemlátomást*; *látszólag* (all roughly meaning ‘visibly/seemingly/apparently’). Using corpus data, it is shown that these expressions do not primarily refer to a visual source of information. In the case of *szemmel láthatóan* and *szemlátomást*, their central function is to express that the speaker represents the target structure (for which s/he serves as a reference point) as a situation that s/he encountered, observed, and mentally processed. The signalization of experience-based inferences and views (epistential modality) is the prototypical function of *láthatóan*, *láthatólag*, *szemmel láthatólag*. By using *látszólag*, the speaker typically represents the event referred to in the clause as misleading experience or false inference. The use of each of these expressions can be interpreted in terms of a grammaticalization process of subjectivization and illustrates the fact that lexicalized evidential expressions of Hungarian are further grammaticalized into epistential expressions.

Keywords: epistemic modality, epistential, evidentiality, grammaticalization, inferentiality, lexicalization, subjectification, subjectivization.

KUGLER NÓRA